

Kis Kelemen Bence

EMBERI JOGOK A GÁZAI KERÍTÉS ÁRNYÉKÁBAN

ELEMZÉS AZ IZRAELI LEGFELSŐ BÍRÓSÁGNAK A TÖMEGTÜNTETÉSEKRE
ALKALMAZANDÓ JOGANYAGGAL KAPCSOLATOS DÖNTÉSÉRŐL*

BEVEZETŐ GONDOLATOK

„Tisztában vagyunk azzal, hogy ez a döntés nem könnyíti meg a valós helyzet kezelését. A demokrácia sajátossága, hogy nem minden módszer fogadható el működési keretei között, és az ellenfelei által alkalmazott valamennyi eszköz sem áll rendelkezésére. Így a demokráciának gyakran hátrakötött kézzel kell ugyan küzdenie, mégis felülkerekedik. A jog uralmának megőrzése és az egyén szabadságának elismerése fontos részét képezi a demokrácia biztonságfelfogásának. Végül soron ezek növelik eszméjét és erejét, valamint lehetővé teszik, hogy legyőzze nehézségeit.”¹

A fenti gondolatok Aharon Baraktól, az izraeli legfelső bíróság² (a továbbiakban: Bíróság) egykori elnökétől származnak, aki a kínzás megengedhetősége tárgyában született döntésben, egyfajta *ars poeticaként* határozta meg a Bíróság szerepét a terrorizmus elleni küzdelemmel összefüggésben. A közelmúlt eseményei azonban, úgy tűnik, abba az irányba mutatnak, hogy Izrael legfőbb bírói testületének kollektív emlékezetében több mint húsz év távlatából kezd elhomályosulni a fentiekben megfogalmazott igazság.

A 2018. évben söpört végig az egyik legnagyobb erőszakhullám az izraeli–palesztin konfliktus több évtizedes történetében; egészen a november 14-i fegyverszüneti megállapodásig.³ Ezt megelőzően, március végétől kezdődően⁴ egészen május 14-ig,⁵ tömegdemonstrációkra került sor az Izraelt és a Gázai övezetet elválasztó kerítés árnyékában, amely konfliktus azóta is folyamatosan zajlik (jelen sorok írásakor, 2019 tavaszán is).⁶ A helyzet komolyságát mutatja, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság főügyésze nyilatkozatot tett közété, amelyben a folyamatban lévő előzetes vizsgálatára emlékeztette Izraelt és a Ha-

máaszt, valamint arra, hogy az események megítélése a Főügyész Hivatalának kompetenciájába tartozik.⁷ Ezen felül a Főügyész Hivatalának az előzetes vizsgálatokról szóló 2018-as éves jelentése is foglalkozott a tüntetéssorozattal,⁸ amelynek kapcsán azonban jogilag nem értékelte a szituációt, csupán további vizsgálatokat tartott szükségesnek.⁹

Ez az írás a 2018 tavaszi tömegdemonstrációkat veszi vizsgálat alá, illetve a Bíróság egy friss döntését elemzi,¹⁰ amelyben a testület elutasította több jogvédő szervezetnek az Izraeli Védelmi Erők ún. „harcérintkezési szabályainak” (angolul: ’rules of engagement’)¹¹ bírói felülvizsgálatára irányuló keresetét. A kérelmezők álláspontja szerint ezek a szabályok lehetővé teszik az izraeli hadsereg tagjainak, hogy potenciálisan halálos erőszakot alkalmazzanak olyan fegyvertelen személyekkel szemben, akik tömegtüntetéseken vesznek részt.

A döntés számos aspektusból kiemelésre érdemes. Egyfelől magáévá tette az izraeli kormányzat rendhagyó álláspontját az alkalmazandó joganyag, illetve annak szabályai vonatkozásában, hiszen a humanitárius nemzetközi jogon belül elkülönített egy ún. „*ellenségeskedési*” és egy ún. „*rendészeti*” paradigmát, amelyek eltérő szabályokat határoznak meg az erőszak alkalmazására vonatkozóan. Másfelől a határozat egy új *de facto* támadhatósági kategóriát hozott létre a háború jogán belül, amely *az ellenségeskedésben való közvetlen részvétel* Izrael által alkalmazott megengedő szabályainál is kedvezőbb koncepciót eredményezett azáltal, hogy a kormányzat fellépésének erejét erősíti a tömegdemonstrációkkal szemben.

A következőkben arra keresem a választ, hogy mi lehet az alapja az izraeli legfőbb bírói fórum döntésének, milyen szándékok és motívumok húzódnak – vagy húzódnak – meg a döntés mögött, és ez

* A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

mennyiben kompatibilis, vagy éppen ellentétes a nemzetközi jog normáival.

AZ IZRAELI BÍRÓSÁG MÉRLEGELÉSE A NEMZETKÖZI JOGI MÉRCÉK TÜKRÉBEN

Az ügy

Hat emberi jogi jogvédő szervezet (öt izraeli, valamint egy palesztin civil szervezet) két különálló keresetet nyújtott be az izraeli legfelső bírósághoz, amelyben kérték a Bíróságot, hogy vizsgálja felül az Izraeli Védelmi Erők „harcérintkezési szabályait”. Álláspontjuk szerint a szabályozás alapján az izraeli katonák potenciálisan halálos erőszakot is alkalmazhatnak olyan személyekkel szemben, akik nem jelentenek közvetlen és azonnali fenyegetést mások életére vagy testi épségére.¹² A Bíróság a két külön keresetet (H.C.J. 3003/18 és 3250/18) egyesítette, így azokat én is együtt tárgyalom.

A kérelmezők keresetükben előadták, hogy 2018. március 30-ától tömegdemonstrációkra került sor az Izraelt és a Gázai övezet elválasztó kerítés közelében. A tüntetésekre a „Nagy Visszatérés Menete” nevű kezdeményezés égisze alatt került sor, amelynek során a demonstrálók ellenérzésüket fejezték ki a Gázai övezet sújtó blokáddal szemben, és abbéli politikai követelésüknek adtak hangot, hogy a palesztin „menekültek” visszatérhessenek a mai Izrael területén lévő eredeti lakhelyükre,¹³ amit az ENSZ Közgyűlésének 194 (III) (1948) sz. határozata is támogatott.¹⁴ A demonstrációk szervezői egyértelműen megfogalmazták, hogy a tüntetéseket békésen, fegyvertelenül kívánják lebonyolítani.¹⁵ A kérelmezők ugyanakkor elismerték, hogy néhány esetben a demonstrálók megtörték a tüntetések alapvetően polgári és békés jellegét, de mindez álláspontjuk szerint nem adhat okot az ilyen helyzetek kezelése kapcsán alkalmazott hagyományos eszközök lényeges megváltoztatására.¹⁶ A kérelmezők szerint a tüntetések békés jellegét mutatja az is, hogy egyetlen izraeli állampolgár – katoná vagy civil – sem sérült meg a tüntetések során.¹⁷ Bár a kereset szerint a tüntetők alapvetően békés magatartást tanúsítottak, ugyanakkor csak a tavaszi tüntetéssorozat alatt több mint száz palesztin lelte halálát az Izraeli Védelmi Erők mesterlövészeinek tüze-

től, több ezren pedig megsérültek.¹⁸ A kérelmezők arra is hivatkoztak, hogy a halálos áldozatok 94%-a esetében felsőtestre céloztak az izraeli katonák, két esetben azonban lábat (illetve combot) ért találat okozott halálos kimenetelű sérülést.¹⁹ A tüntetőket kezelő orvosok beszámolóí továbbá arra engednek következtetni, hogy a hatóságok speciális robbanólövedéket is alkalmaztak, amelyek alkalmasak arra, hogy jelentős pusztítást végezzenek a demonstrálók körében.²⁰ Állításaik alátámasztására az egészségügyi statisztikai adatokon kívül az Izraeli Védelmi Erők Facebook-bejegyzéseit²¹ és az azóta leköszönt védelmi miniszter, Avigdor Libermann nyilatkozatait használták fel, melyek szerint bárki, aki a kerítés közelébe merészkedik, az életét kockáztatja.²²

A kormányzat álláspontja mindezzel szemben az volt, hogy a tömegtüntetések voltaképpen a Hamász katonai akciói, amelyeknek célja az, hogy együttműködve más terrororganizációkkal a Gázai övezetben, terrortámadásokat valósítsanak meg az Izraeli Védelmi Erők ellen, majd pedig, ha sikerül a biztonsági kerítést áttörni, erőszakot alkalmazzanak izraeli civilekkel szemben.²³ Ennek alátámasztására számos esetre hivatkoztak, amelyek során a Hamász terrororganizáció tagjai a tüntetéseket egyfajta álcaként használva, terrortámadásokat kíséreltek meg végrehajtani izraeli katonák ellen, vagy megpróbálták áttörni a kerítést.²⁴ Megelőlegezve a későbbiek, a Bíróság végül a kormányzati álláspontot fogadta el és használta fel ítélete megalapozásához.²⁵

A döntés alapjául szolgáló jogi érvek

A kérelmezők jogi érvelése szerint a kormányzat erőszakalkalmazása önkényes, hiszen a tüntetéstől való elrettentés célját szolgálja.²⁶ A tömegtüntetésekre alapvetően békés demonstrációkként kell tekinteni, amelyek résztvevői egy alapvető emberi jogukat, a gyülekezéshez való jogot gyakorolják. Következésképpen függetlenül attól, hogy fennáll-e fegyveres konfliktus Izrael és a Hamász között – a tüntetésekre az emberi jogok nemzetközi rendszere és annak részeként a rendfenntartás keretében történő erőszakalkalmazás szigorú szabályai vonatkoznak.²⁷ E szabályok alapján erőszakot csak akkor lehet alkalmazni, ha mások élete vagy testi épsége közvetlen és nyilvánvaló veszélyben van; az erőszak alkalmazása *ulti-*

ma ratio, és csak akkor alkalmazandó, ha feltétlenül szükséges. Még ilyen helyzetekben is kizárólag csak a veszély elhárítása érdekében alkalmazható, a lehető legkisebb mértékben; halált vagy visszafordíthatatlan egészségkárosodást csak kivételes esetekben lehet okozni.²⁸ Ennek alátámasztására a kérelmezők a Goldstone-jelentés néven ismert dokumentumot vették figyelembe, amely a 2008–2009-es konfliktus után az emberi jogok nemzetközi rendszerén alapuló, ún. rendészeti paradigma ('law enforcement') szabályait tartja alkalmazandónak a térségben előforduló összeütközésekre.²⁹ A paradigma alapjait az ún. Havannai Elvek (1990),³⁰ valamint az ENSZ rendészeti szervek tagjai számára kialakított magatartáskódexe (1979)³¹ mint *soft law* dokumentumok határozzák meg. Továbbá, egy 2000-ben felállított ténymegállapító bizottság fegyvertelen palesztinok kapcsán kimondta, hogy jogtalan és aránytalan a potenciálisan halált okozó erőszak alkalmazása velük szemben.³² Végül, de nem utolsósorban, az Emberi Jogok Európai Bíróságának néhány Törökországgal kapcsolatos ügyére is utalnak a kérelmezők az érvelésük alátámasztásaként.³³

Az izraeli kormányzat álláspontja a fentiekől értelemszerűen eltérő volt, hiszen a felek eltérő joganyagot jelöltek meg alkalmazandónak a kialakult helyzetre. A kormányzat szerint a tömegtüntetések részét képezik a Hamással fennálló fegyveres konfliktusnak, hiszen a tüntetéseket a Hamász szervezte, katonai céljai előre mozdítása érdekében. A kerítés, valamint az Izraeli Védelmi Erők fegyveresei katonai célpontok voltak, továbbá nem elhanyagolható az a körülmény sem, hogy magas fokú erőszak volt tapasztalható a tüntetők részéről. Következésképpen – a kormányzati érvelés szerint – fegyveres konfliktusról volt szó, amire a humanitárius nemzetközi jog irányadó.³⁴ Megjegyzendő az is, hogy Izrael „örökös ellenzője” ('persistent objector') annak az általánosan elfogadott álláspontnak, miszerint fegyveres konfliktusok során sem szűnik meg az emberi jogok védelmének kötelezettsége,³⁵ következésképpen Izrael szerint a gázai konfliktusra jogi aspektusból kizárólag a háború joga vonatkozik.

Az emberi jogok alkalmazásának mellőzése azonban egy eddig nem látott koncepciót is eredményezett. Ennek értelmében a *humanitárius nemzetközi jogon belül* két paradigma szabályozza az erőszak alkalmazását: az ellenségeskedés és a rendészet paradigmája.³⁶ Míg az első szabályai tisztán humanitári-

us nemzetközi jogi normák, addig utóbbit, bár az emberi jogok ihlették, attól eltérő koncepciót alkot.³⁷ A kormányzat továbbá emellett is érvelt, hogy a Gázai övezet és Izrael határán lezajlott eseményekre az utóbbi, tehát a rendészeti paradigma az „irányadó”, így – hacsak az ellenkezője be nem bizonyosodik –, e szabályok szerint kell reagálni a tömegtüntetésekre is.³⁸ E paradigma mindazokra vonatkozik, akik nem vesznek aktívan részt a harcokban, azaz nem számítanak katonai célpontnak.

A fenti, a háború jogán belül létező két paradigma forrása egyelőre tisztázatlan; a kormányzat, valamint a Bíróság, amely később elfogadta ezt az álláspontot, csupán néhány forrást jelöl meg a paradigmák alátámasztására,³⁹ illetve egy kiegészítő nyilatkozatban az emberi jogi egyezményeket megelőző időszakból származó állami gyakorlatra is hivatkozott, amelynek alapján a hadseregek háború idején is végeztek rendfenntartói tevékenységet.⁴⁰ A háború jogán belüli rendészet új „hibrid” paradigmájának tartalma sem egyértelmű. Alapvetően megengedi

mindazt, amit az emberi jogok nemzetközi rendszere, azonban abban az esetben, ha egy hadviselő fél által szervezett demonstrációra kerül sor ellenséges területen az ellenségeskedés céljával, akkor eltér az emberi jogi rezsimtől.⁴¹ Ennek alapján potenciálisan halálos erőszak életre vagy testi épségre irányuló közvetlen fenyegetés esetén alkalmazható, függetlenül attól, hogy azt egy személy vagy tömegek jelentik, a szükségesség és arányosság tesztjének tiszteletben tartása mellett. Az eltérést az jelenti, hogy az erőszak már azt megelőzően alkalmazható, hogy a fenyegetés közvetlenné válna.⁴² A harcrintkezési szabályzat ennek megfelelően a „központi demonstrálók” és „központi felbújtók” ellen lábra célzott erőszakalkalmazást ír elő, akkor, ha a nem halálos formák nem távolítják el a fenyegetést.⁴³

A Bíróság érvelése

A Bíróság – *Bagatz*ként háromfős tanácsban (melynek tagjai Melcer, Hayut és Hendel bírák voltak) eljárva – egyhangúan utasította el a keresetet.⁴⁴ Az eljáró tanács elnöke, Melcer fogalmazta meg a vezető véleményt a döntésben, amely mindenekelőtt befogadta a kormányzati érvelést, miszerint a háború jogán belül két paradigma szabályozza az erőszak alkalmazását: az ellenségeskedés és a rendészet.⁴⁵ Az

erőszak alkalmazására pedig utóbbi esetben kizárólag *ultima ratio* jelleggel, a szükségesség-arányosság követelményének megfelelően kerülhet sor.⁴⁶ A tanácselnök ennek alátámasztásaként hivatkozik többek között az 1907. évi IV. hágai egyezmény 43. cikkére,⁴⁷ amely megszállás esetére tartalmaz rendelkezéseket, valamint a hadifoglyokkal szemben alkalmazandó fegyverhasználatra vonatkozó 1949. évi III. genfi egyezmény 42. cikkére.⁴⁸ A Melcer főbíróhelyettes által citált, nemzetközi szerződésekből fakadó normáknak azonban látszólag semmi közük a fent megfogalmazott állításhoz, mely szerint a humanitárius nemzetközi jogon belül két paradigma szabályozza az erőszak alkalmazását.⁴⁹

A testület egy korábbi ügyben arra a megállapításra jutott, hogy jogszerű volt a fegyverhasználat a libanoni kerítést áttörni szándékozó tüntetőkkel szemben; az erőszakot végső eszközként vetettek be, annak megakadályozása érdekében, hogy terroristák jussanak be Izrael területére.⁵⁰ Továbbá, ez a döntés hivatkozik az Egyesült Államok hadseregének harcszabályzatára, amely bizonyos helyzetekben lehetővé teszi a potenciálisan halálos erőszak alkalmazását fegyvertelen civil felkelők ellen. A szóban forgó tényálláshoz hasonló helyzetekben például mesterlövész vethető be a tüntetésvezetőivel, illetve a „bajkeverőkkel” szemben.⁵¹

Melcer tanácselnök szerint a fegyveres támadók, a tüntetőnek álcázott Hamász-tagok, valamint azok, akik önkéntes alapon elő pajzsként⁵² védik a terroristákat, az ellenségeskedésben közvetlenül résztvevőnek tekinthetők, ezáltal pedig elvesztik immunitásukat mindaddig, amíg közvetlenül részt vesznek az ellenségeskedésben. Mindezek alapján pedig potenciálisan halálos erőszak alkalmazható a tömegtüntetés feloszlátása érdekében, amennyiben ez szükségesnek, valamint arányosnak minősül.⁵³ Az érvelés kiemeli továbbá azt is, hogy 2005-öt követően a megszállás joga nem érvényesül a Gázai övezetben, hiszen Izrael nem gyakorol tényleges ellenőrzést a terület felett.⁵⁴

Hayut főbíró párhuzamos véleményében megerősíti, hogy a Hamász és Izrael között sajátos, nemzetközi fegyveres konfliktus áll fent immáron harminc éve.⁵⁵ Nem tér ki azonban arra, hogy a humanitárius nemzetközi jog vagy az emberi jogok határozzák-e meg a rendészeti paradigmát, ehelyett az ellenségeskedés koncepciójának tartalmára fókuszál.⁵⁶ A főbíró a bírói testület többi tagjával ellentétben rendkívüli körülménnyel ír a paradigmákról. A szóhasz-

nálatból és kontextusból arra lehet következtetni, hogy Hayut főbíró nem feltétlenül ért egyet a paradigma humanitárius nemzetközi jogon belüli értelmezésével, habár *expressis verbis* sehol sem fejt ki ezt az álláspontot.⁵⁷ A paradigmák tartalmának elemzésekor kiemeli: a tüntetések szervezőinek szándéka nem volt békés; éppen ellenkezőleg, a biztonsági kerítés áttörését és terrorcselekmények elkövetését tűzték ki célul. A tüntetéseket erőszak, valamint a Bíróság korábbi esetjogában⁵⁸ már megállapított, álcázott terroristarészvétel is jellemezte.⁵⁹ A párhuzamos vélemény megerősíti továbbá azt is, hogy a Gázai övezet nem áll megszállás, illetve tényleges ellenőrzés alatt, így nincs lehetőség a területen rendőri, rendfenntartó jellegű akciókra.⁶⁰

A demonstrációkban részt vevőket három csoportra osztja: a Hamász-tagokra, a demonstrációk vezetőire és felbujtóira, valamint a tüntetőkre. A Hamász-tagok esetében az erőszak alkalmazását az ellenségeskedésre vonatkozó, tisztán humanitárius nemzetközi jogi paradigma szabályozza, hiszen ezek a személyek szervezeti tagóságukon keresztül közvetlenül részt vesznek az ellenségeskedésben. A másik két csoportba tartozó személyek esetében a rendészeti paradigma az irányadó jogi rezsim.⁶¹

Hayut főbíró véleményéhez Hendel bíró is csatlakozott,⁶² azonban csak néhány, általános érvényű, főleg vallási színezetű megállapításra szorítkozott.⁶³ Kiemelést érdemel viszont az, hogy bár a paradigmák első említéskor Hayuthoz hasonlóan óvatos megfogalmazást használ,⁶⁴ a továbbiakban viszont egyértelműen a hibrid koncepció mellett foglal állást.⁶⁵

A döntés kritikája

Az ügyben eljáró tanács egyetértett abban, hogy Izrael és a Hamász között fegyveres konfliktus áll fent. Ebben a tekintetben fontos a fegyveres konfliktus kategorizálása is, tekintettel arra, hogy a szabályozási környezet lényegesen eltér a nemzetközi, illetve a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok esetében. Hayut főbíró párhuzamos véleményében nemzetközi fegyveres konfliktusként aposztrofálta az évtizedes palesztin-izraeli ellentétet,⁶⁶ amely egybecseng a Bíróság korábbi esetjogával,⁶⁷ azonban még az izraeli kormányzat sem foglalt egyértelműen állást a kérdésben. Annyi azonban biztos, hogy *policy* alapon a nemzetközi fegyveres konfliktusok normáit követik.

Ezzel összefüggésben érdemes kiemelni, hogy a magyar szakirodalomban is találkozhatunk azzal az állásponttal, miszerint a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem nemzetközi fegyveres konfliktusnak minősül.⁶⁸ Bár ezekben a konfliktusokban valóban létezik egy határon átnyúló elem, viszont ez a megközelítés figyelmen kívül hagyja a nemzetközi fegyveres konfliktusok általánosan elfogadott meghatározását, amelyet az 1949. évi genfi egyezmények közös 2. cikke tartalmaz.⁶⁹ Ennek alapján nemzetközi fegyveres összeütközésnek minősül az államok közötti háború, valamint minden egyéb, a hadiállapot elismerésétől független fegyveres összeütközés, továbbá megszállás esetében is alkalmazható a joganyag. Következésképpen egy állam és egy nem állami szereplő közötti fegyveres konfliktust nem tekinthetünk nemzetközi fegyveres konfliktusnak.

Az izraeli álláspont valószínűleg arra az előzményre vezethető vissza, hogy Izrael egészen 2005-ig tényleges ellenőrzést gyakorolt a Gázai övezet felett.⁷⁰ Tehát *de facto* megszállás alatt tartotta a területet, ami indokolta tette a nemzetközi fegyveres konfliktusok szabályainak alkalmazását.⁷¹ A megszállás megszűntével azonban egy határon átnyúló elemmel rendelkező fegyveres összeütközésről beszélhetünk, amely ugyanakkor megtartotta a korábbi besorolását. A szóban forgó konfliktusra véleményem szerint helyesebb a nem nemzetközi fegyveres összeütközésekre vonatkozó jogot alkalmazni. Ennek fogalmát legegyszerűbben úgy adhatjuk meg, hogy egy állam és egy nem állami szereplő, vagy több nem állami szereplő közötti fegyveres összeütközés, amely komoly áldozatokat követel, katonai erő bevetését teszi szükségesé a nem állami szereplővel szemben.⁷² Ez a konfliktustípus hagyományosan a területi államhoz kötődik, de különbség tehető a genfi egyezmények közös 3. cikke szerinti, szélesebben meghatározott, illetve az 1949. évi genfi egyezményekhez fűzött 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv szerinti, szűkebben meghatározott konfliktusok között.⁷³ Kiemelést érdemel, hogy a nem nemzetközi fegyveres konfliktusoknak ilyen esetekben „nemzetközi” határon átnyúló vetülete is van, amely azonban nem változtat a konfliktus természetén, így az arra irányadó szabályok tekintetében sem releváns. Ezt az álláspontot tette magáévá egyebekben az Egyesült Államok legfelső bírósága is a *Hamdan*-ügyben.⁷⁴ Hamdan Oszama bin Laden sofőre volt, akit az Egyesült Államok hadserege 2001-ben fogott el Afganisztánban, majd egy évvel később a Guantánamói-öbölbe szállították át. Hamdant elnöki utasításra az akkor felállított különleges katonai bíróság ('United States Military Commission') előtt kívánták felelősségre vonni, különböző háborús bűncselekmények elkövetése miatt.

Hamdan később arra hivatkozott, hogy a testület előtti eljárás sértené a törvényes bíróhoz való jogát.⁷⁵ A testület ezzel az ügygel összefüggésben mondta ki, hogy az al-Kaidával szemben fennálló konfliktusra az 1949. évi genfi egyezmények alkalmazandók, legalábbis ami azok közös 3. cikkét illeti, amely a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok szabályait tartalmazza. Ennek alapján Hamdan ugyan az ellenségeskedés ideje alatt fogva tartható, de háborús bűncselekmények elkövetésért csak rendes bíróság előtt vonható felelősségre.⁷⁶

Úgy gondolom, hogy a hibrid, humanitárius nemzetközi jogon belül kialakított rendészeti kategória egyfajta szándékos félreértelmezése az egyébként irányadó nemzetközi jogi normáknak. A szakirodalomban általánosan elfogadott, hogy az erőszak alkalmazását két paradigma szabályozza: az ellenségeskedés és a rendészet (vagy más néven biztonsági intézkedések) paradigmája.⁷⁷ E koncepciók meghatározzák azt, hogy adott élethelyzetre mely joganyag lesz az irányadó; akár főszabályként, akár speciális előírásaként tekintünk a vonatkozó normákra. Béke idején, azaz fegyveres konfliktusok hiányában egyértelműen a rendészeti paradigma határozza meg azt, hogy milyen módon és feltételek mellett lehet erőszakot alkalmazni az egyes személyekkel szemben. Ebben a vonatkozásban az emberi jogok nemzetközi rendszere, valamint természetesen a belső jog lesz alkalmazandó.⁷⁸

Fegyveres konfliktusok esetében azonban nem ilyen egyértelmű a helyzet, hiszen az összeütközések magukkal hozzák a humanitárius nemzetközi jog mint *lex specialis* alkalmazandóságát.⁷⁹ Ennek fényében szükséges annak megállapítása, hogy bizonyos élethelyzetek esetében mely joganyag irányadó az egyes állami aktusokra nézve. Ebben jelent számunkra segítséget az ellenségeskedés, valamint a rendészeti vagy biztonsági intézkedések paradigmája. Nem arról van tehát szó, hogy a humanitárius nemzetközi jogon belül külön rendelkezések vonatkoznának egyrészt a rendészeti jellegű akciókra, másrészt az ellenségeskedésben való részvételre. Bár ilyen, nem az aktív ellenségeskedésekre vonatkozó normák megtalálhatók a humanitárius nemzetközi jogban (főként a megszállás során alkalmazandó jogi normák), azonban mindez tágabb kategóriaként értelmezhető és értelmezendő. Következésképpen az ellenségeskedés paradigmája akkor érvényesül, ha az állam aktív ellenségeskedéssel találja szemben magát; ilyen esetben a humanitárius nemzetközi jog szabályai kerülnek előtérbe az emberi jogi paradigmával szemben, hiszen az előbbieket mint *lex specialis* érvényesülnek, és határozzák meg azt, hogy mikor nem minősül önkényesnek az élet elvétele.⁸⁰ Minden más élethelyzet-

ben, amikor az állam célja az, hogy fenntartsa vagy visszaállítsa a közrendet, illetve közbiztonságot – egyezőval hatalmat gyakoroljon a joghatósága alá tartozó személyek vagy dolgok fölött – a rendészeti paradigmát kell alkalmazni, amelynek esetében az emberi jogi normák érvényesülése a főszabály; függetlenül attól, hogy zajlik-e fegyveres konfliktus vagy sem. Ez a megközelítés egészül ki fegyveres konfliktus idején a humanitárius nemzetközi jogi normákkal.⁸¹

Izrael valószínűleg ehhez hasonló megoldást kívánt meghonosítani saját jogrendszerében, viszont az emberi jogok fegyveres konfliktusok idején történő alkalmazásának „kellemetlen” következményei nélkül. Ennek eredménye lett a fenti hibrid koncepció, amely – helytelenül – nem a paradigmákat helyezi a jog fölé, és azokat tölti meg a jog adta tartalommal, hanem éppen fordítva: a jogi rezsimen belül alkot paradigmákat, amelyek nyilvánvalóan megalapozatlanok.

Bár az ítélet az emberi jogi normák alkalmazásának hiányából fakadó hiányosságoktól szenved, és ennek folytán több ponton abszurd eredményre jut, mindennek ellenére közel azonos következtetéseket tartalmaz a fegyveres konfliktusok idején rendezett büntetések esetében alkalmazható „párhuzamos” paradigmák elméletével.⁸² Az elmélet szerint a paradigmák egyfajta párhuzamos alkalmazására kerülhet sor akkor, ha egy büntetés vagy lázongás során az ellenségeskedésben közvetlenül részt vevő harcosok a tömeget kihasználva próbálnak előnyre szert tenni a helyzet rendezése érdekében kivezényelt katonákkal szemben.⁸³ Ennek értelmében a legitim katonai célpontokkal (ti. az ellenségeskedésben közvetlenül részt vevő harcosokkal) szemben alkalmazott intézkedéseket illetően az ellenségeskedés paradigmája érvényesülne, míg az erőszakos, de az ellenségeskedésben közvetlenül részt nem vevő büntetőkkel szemben potenciálisan halálos erőszak alkalmazására csak a rendészeti paradigma szabályai alapján kerülhetne sor.⁸⁴

Ezt kívánta modellezni az ítélet, amikor három kategóriába sorolta a büntetésen részt vevő személyeket. A Hamász tagjait mint harcosokat, terrorszervezeti tagságuk alapján legitim katonai célpontnak, ezáltal bárhol és bármikor támadhatónak minősítette. Ezzel szemben a büntetések szervezőire és a felbujtókra, valamint a büntetőkre a rendészeti paradigma szabályai vonatkoznak; igaz, más-más formában.⁸⁵ Bár maga Hayut főbíró is elismerte, hogy a szervezők és felbujtók, valamint a büntetés többi résztvevője közötti különbségtételnek nincs alapja a nemzetközi jogban,⁸⁶ a bírói tanács mindenestre lét-

rehozott egy egyszerűsített *de facto* támadhatósági koncepciót, amely a humanitárius nemzetközi jognál szigorúbb, de az emberi jogok nemzetközi rendszerénél megengedőbb szabályok alapján ad lehetőséget potenciálisan halálos erőszak alkalmazására.⁸⁷ Mindezzel abból következik, hogy bár Hayut főbíró sehol sem említette a hibrid koncepciót, de szót sem emelt az ellen; véleményében csupán kiegészítette Melcer tanácselnök álláspontját. Következésképpen egy olyan sajátos rezsimet hoztak létre ezzel a hibrid modellel, amelyben nem kérhető számon az emberi jogi normáknak való megfelelés. Mindazonáltal, néhány pontban érdemes utalni a hibrid koncepció és a hatályos jog közötti különbségekre.

Az új paradigma rendészeti modellje alapján potenciálisan halálos erőszak csak élet vagy testi épség ellen irányuló, konkrét fenyegetéssel szemben alkalmazható. A fenyegetés megvalósulhat akár egy egyén, akár tömegek részéről, és noha az erőszak – a szükségesség és arányosság jegyében – lépcsőzetesen alkalmazandó, sor kerülhet rá még nem materializálódott, közvetett fenyegetés esetén is.⁸⁸ Jelen esetben közvetlen fenyegetést az jelentene, ha a büntetők elérnék céljukat, vagyis a határon állomásozó katonákat vagy az izraeli civileket a biztonsági kerítés másik oldalán.⁸⁹

Mindez ellentétes azzal a két elvvel, amelyek az emberi jogi rendszer keretében az erőszak alkalmazását szabályozzák: az egyénileg meghatározott fenyegetés, valamint a fenyegetés közvetlenségének elveivel. A hibrid paradigma továbbra is rendészeti modelljének alkalmazása esetén anélkül alkalmazható potenciálisan halálos erőszak, hogy a célszemély maga fenyegetné mások életét. Ezen felül egyfajta *ex ante* felelősséget állapít meg olyan személyekkel szemben is, akik semmilyen közvetlen fenyegetést nem jelentenek az adott időpillanatban. Ahhoz, hogy a hagyományos rendészeti paradigma alapján eljussunk a közvetett fenyegetéshez, összetett logikai modellkísérletet kell végeznünk.

Először is, a kerítés áttörésén túl szükséges az is, hogy jelentős számú ember kísérelje meg átlépni a határt. Feltétel, hogy a tömeg megállítására a nem halálos erőszak alkalmazása alkalmatlan legyen, vagy hogy fegyveres csoportok használják ki a helyzetet támadások indítására. További fontos követelmény, hogy a határt átlépő tömeg nagy fokú fenyegetést jelentsen az izraeli katonákra és civilekre. Végezetül pedig, a potenciálisan halálos erőszak alkalmazásának az egyetlen hatékony módszernek kell lennie a tömeg megállításához abban az esetben, ha tényle-

NEM ARRÓL VAN TEHÁT SZÓ, HOGY A HUMANITÁRIUS NEMZETKÖZI JOGON BELÜL KÜLÖN RENDELKEZÉSEK VONATKOZNÁNAK EGYRÉSzt A RENDÉSZETI JELLEGŰ AKCIÓKRA, MÁSRÉSzt AZ ELLENSÉGESKEDÉSBEN VALÓ RÉSZVÉTELRE

gesen elérnének egy izraeliek által lakott települést. Közvetlen fenyegetésről ugyanis csak ekkor beszélhetnénk.⁹⁰ Látható tehát, hogy legalább két, de inkább négy feltételnek kell teljesülnie ahhoz, hogy potenciálisan halálos erőszakot lehessen alkalmazni a tüntetésen résztvevőkkel szemben.

Gondolat kísérlet az európai emberi jogi jogalkalmazás tükrében

Az itt röviden bemutatott paradigmát érdemes összevetni az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) esetjogával is. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 2. cikkében tartalmazza az élethez való jogot,⁹¹ amelynek korlátozását a szóban forgó cikk (2) bekezdése rendezi. Ennek alapján az élettől való megfosztás nem jelenti az Egyezmény sérelmét, ha az arányos és személyek jogtalan erőszakkal szembeni védelme érdekében, törvényes letartóztatás foganatosítása vagy törvényesen fogvatartott személy szökésének megakadályozása érdekében, vagy zavargás, illetve felkelés elfojtása céljából törvényesen tett intézkedésként történik.⁹² A részes államok rendelkeznek egyfajta mérlegelési jogkörrel abban a kérdésben, hogy mi tekinthető felkelésnek, azonban – autonóm koncepció lévén – az EJEB, valamint korábban az Emberi Jogok Európai Bizottsága,⁹³ töltheti/tölthette meg azt tartalommal. Ezért a két testület esetjogában találhatók is olyan ügyek, amelyek analóg módon alkalmazhatónak tűnnek a Gázai övezetben történt eseményekre.⁹⁴

Az ügyek középpontjában itt az Egyezmény 11. cikk szerinti gyülekezés joga⁹⁵ és a 2. cikk (2) bekezdés c) pontja közötti kollízió áll. A gyülekezés jogának érvényesítésével szemben az államok kötelesek egyfajta toleranciát tanúsítani, egészen addig, ameddig a gyülekezések erőszakossá nem fajulnak. Attól a ponttól kezdődően azonban, amikor például százötven ember kövekkel és más tárgyakkal dobál egy katonai őrzőterületre, komoly sérüléseknek kitéve a katonákat, már zavargásról beszélhetünk.⁹⁶

A Solomou és mások Törökország elleni ügyében az EJEB a „felkelés vagy zavargás” koncepcióját használta egy ciprusi görög tüntető megölésével kapcsolatos tényállás során, aki átlépte a Törökország által megszállt terület határát, és megkísérelt felmászni egy zászlórúdra. Az ügy tényállásához az is hozzátartozik, hogy a botokkal és vasrudakkal felszerelkezett demonstrálók köveket dobáltak a török katonákra.⁹⁷ Az EJEB az ügyben arra a következtetésre jutott,

hogy egy csoport potenciálisan illegális vagy erőszakos cselekményei nem szolgálhatnak jogalapul olyan személy vagy személyek azonnali lelövésére, aki(k) maguk nem jelentenek fenyegetést.⁹⁸ A Gömi és mások Törökország elleni ügyében pedig a potenciálisan halálos erőszak szükségességének megállapítása kapcsán a Bíróság úgy találta, hogy a rendfenntartó szervek tagjai (jelen esetben katonák) által elszenvedett sérülések száma indikátorként szolgálhat.⁹⁹

Ezek alapján – még akkor is, ha Izrael zavargásként vagy felkelésként kezeli a demonstrációkat – a potenciálisan halált okozó erőszak alkalmazása nem lenne megalapozott, tekintettel arra, hogy izraeli katonák nem szenvedtek sérülést a tüntetések során, valamint a még be nem következett, távoli és mindegyes esetleges ok-okozati összefüggés nem alapoza meg az erőszak alkalmazását.¹⁰⁰ Ezt erősíti

Hayut főbíró párhuzamos indoklása is, bár minden bizonnyal nem ezzel a céllal fogalmazta azt meg. A főbíró ugyanis azzal érvelt, hogy a biztonsági erők nem rendelkeztek a rendfenntartáshoz szükséges eszközökkel, hiszen nem ellenőrizték azt a területet, ahol a zavargások történtek.

Mindez egészen addig igaz, jegyezte meg a főbíró, ameddig a résztvevők át nem törik a kerítést; ha viszont ezt megteszik, az esetben viszont már letartóztathatóvá válnak.¹⁰¹ Következésképpen a fegyverhasználat, különösképpen az éles lövedékek potenciálisan halálos módon való alkalmazása, a kerítés átlépése előtt szükségtelen lépés volt, így jogszerűtlennek tekinthető.

Eljárási nehézségek

A fentiekben ismertetett ügy kapcsán egy másik probléma is adódott, nevezetesen az, hogy az Izraeli Védelmi Erők harcérintkezési szabályai titkosítottak, azok a nyilvánosság számára nem elérhetők.¹⁰² A kérelmezők a tömegtüntetések kapcsán arra következtettek – az izraeli katonák által tanúsított magatartás, valamint az Izraeli Védelmi Erők és a kormány részéről tett nyilatkozatok alapján –, hogy a titkosított szabályok ellentétesek az izraeli belső joggal, valamint a nemzetközi joggal.¹⁰³ A Bíróságnak tehát az ügy megfelelő elbírálásához meg kellett volna ismernie ezeket a titkosított szabályokat. A kormányzat hozzá is járult ahhoz, hogy az információkat hozzáférhetővé tegye a Bíróság számára, azonban ezt *ex parte*, azaz kizárólag a Bíróság jelenlétében tette volna meg, további titkosszolgálati információk megosztása mellett.¹⁰⁴ A kérelmezők a titkosított szabá-

lyok *ex parte* megosztását nem kifogásolták, azt azonban igen, hogy a további titkosszolgálati információkat a távollétükben tárják a Bíróság elé.¹⁰⁵ A Bíróság álláspontja szerint a harcérintkezési szabályok legalitásvizsgálatának *sine qua non* feltétele egyrészt maguknak a szabályoknak a pontos ismerete, továbbá az azokhoz kapcsolódó, magyarázó többletinformációk beszerzése, amelyek felett kizárólag a kormányzat rendelkezik. A Bíróság utóbb nehezményezte a kérelmezők hozzáállását a helyzethez, és ítéletét pedig ennek hatására egyoldalúan, kizárólag a kormányzat által a tárgyaláson és a beadványokban biztosított általános információk alapján hozta meg.¹⁰⁶ A kérelem elutasítása mellett felsorakoztatott érveket erősítette az a Hayut főbíró által hivatkozott, az izraeli közigazgatási jogban alkalmazandó vélelem, miszerint a kormányzat intézkedései mindaddig jogszerűnek tekinthetők, ameddig ennek az ellenkezője bizonyítást nem nyer.¹⁰⁷

Eljárási nehézséget okozott többek között az izraeli legfelső bíróság esetjogából is ismert „*deference*” típusú bírói önkorlátozás alkalmazása,¹⁰⁸ amelynek értelmében azt várják el a bíróktól, hogy a mérlegelés során ne pusztán az alapul szolgáló ügy szubsztantív aspektusaira fókuszáljanak, hanem másfajta indokokra is (például olyan szempontokra, amelyek arról adnak számot, hogy mely politikai intézmény tűnik alkalmasabbnak egy vitatott alapvető jogi kérdés hatékony rendezésére).¹⁰⁹ Ennek értelmében tehát a Bíróságot a mérlegelés során a szigorúan vett jogi aspektusok mellett jogon kívüli szempontok is befolyásolhatták. A Bíróság szerint a harctéri cselekményekkel összefüggő intézkedések és az ezzel járó felelősség más állami szerveket – így leginkább a hadsereget – és végső soron a végrehajtó hatalmat terheli. A biztonsági intézkedések hatékonyságának megítélése ugyanis kormányzati és nem bírósági kompetencia. Ameddig tehát az intézkedések a „józan ész határán” belül mozognak, nincs ok a bírói intervencióra.¹¹⁰ A Bíróság a fentiekben ismertetett ügyben is arra az álláspontra helyezkedett, hogy jelentős önmegtartóztatást kell gyakorolnia katonai akciók bírósági felülvizsgálata során, főként akkor, ha azok nem *prima facie* jogszerűtlenek, és végrehajtásuk az eljárás ideje alatt is zajlik.¹¹¹

A bírói önkorlátozásnak ez a formája fegyveres konfliktus, főként nemzetközi fegyveres konfliktus esetében abszolút logikus kiindulási pont a Bíróság számára. Alkalmazására azért van lehetőség, mert a humanitárius nemzetközi jogon belül is létezik ki-

vizsgálási kötelezettség, amennyiben háborús bűncselekmény elkövetésének gyanúja forog fent.¹¹² Így a kérdéses esetekben az utólagos bírói felülvizsgálat anélkül biztosított, hogy a katonailag kiemelkedő súlyú műveletek végrehajtását megakadályozná. Ezzel szemben nem nemzetközi fegyveres konfliktusok esetében a kép már jóval árnyaltabb. Bár háborús bűncselekmény gyanúja esetén szintén kötelező az utólagos bírósági felülvizsgálat, de az aktív ellenségeskedésen kívüli, biztonsági intézkedések paradigmája alá eső helyzetekben – amelyekben katonai érdekek nem, vagy csak kis mértékben játszanak szerepet – a bírói mérlegelés ilyen formájának alkalmazása nem szerencsés, ugyanis a további jogséremlmek elkerülése nyomósabb érdekként jelenik meg, mint más esetekben.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Barak egykori főbíró *ars poeticája* szerint a bírói döntések legfőbb hatása nem a bíróság elé került egyéni ügyek szintjén jelentkezik, hanem sokkal inkább azoknak az általános normáknak a meghatározásában, amelyek mentén a hatóságok cselekszenek, és amelyek intő példaként szolgálnak számukra a jövőben. Következésképpen a jog uralmának egyfajta „tesztje” nem a bíróságok elé került csekély számú

ügyben keresendő, hanem éppen ellenkezőleg, a számtalan bírói felülvizsgálat alá nem került ügyben, amelyek a hatóságok jogkövető magatartásából erednek.¹¹³

Az előttünk fekvő ügyet elbíráló tanács, úgy tűnik, nem vette figyelembe ezt az örökérvényű igazságot, amelynek következtében még több ember vesztette életét a Gázai övezet Izraeltől elvá-

lasztó kerítés árnyékában. Bár korábban úgy tűnt, hogy a konfliktus politikai megoldással zárul,¹¹⁴ azonban az ellenségeskedés a mai napig fennáll.¹¹⁵ Bár egyetértek a Bíróság azon döntésével, miszerint elutasította a keresetet, hiszen az a jelenlegi szituációban – és főként a harcérintkezési szabályok pontos ismerete nélkül – bírósági felülvizsgálat tárgya nem lehet, előremutató fejlemény lenne, ha a jövőben a politika mellett a jog is kivenné szerepét a konfliktus megoldásából. Ugyanis a „bíróság szerepe az, hogy biztosítsa a terrorizmus elleni küzdelem alkotmányosságát és jogszerűségét. Ügyelni kell arra, hogy a terrorizmus elleni háború a jog keretein belül kerüljön megvívásra, nem pedig azon kívül. Ez a bíróság hozzájárulása a demokrácia túlélésért folytatott harchoz.”¹¹⁶

Végül, a döntés okait kutatva szembevető Yahli Shereshevsky, a haifai egyetem kutatójának az *American Journal of International Law*-ban megjelent ügyösszefoglalójában kifejtett véleménye. Eszerint az az egyszerű magyarázat is lehetséges, hogy a Bíróságot nem különböző *policy*-megfontolások vezérelték döntésük meghozatalában, hanem arról az általános jelenségről van szó, hogy a nemzeti bírák gyakran nem feltétlenül rendelkeznek speciális nemzetközi jogi szaktudással.¹¹⁷ Az ügyben számos ponton mutatható ki a kormányzati állásponttal közel megegyező tényleírások és jogi érvelések. A legszembevetőbb ezek közül az ellenségeskedésben való közvetlen részvételre vonatkozik, amelyet illetően elmarad a Bíróság saját esetjogára történő hivatkozás; annak ellenére, hogy az tágabb mérlegelési lehetőséget biztosítana az egyes tevékenységek kategorizálására.¹¹⁸ Shereshevsky a szaktudás hiányának tudja be a küszöbön álló fenyegetettséggel kapcsolatos bírósági állásfoglalásokat is.¹¹⁹ Véleményem szerint akár az egész humanitárius nemzetközi jogon belül elhelyezett hibrid paradigmák elméletére is választ adhat a kérdés, mindenesetre feltétlenül felhívja a figyelmet arra, hogy a nemzeti bíróságok (nemzetközi) jogértelmező tevékenységét fenntartásokkal kell kezelnünk, és hogy az indokolás, valamint a döntés kontextusa kiemelkedő jelentőséggel bír.¹²⁰

JEGYZETEK

1. A tanulmány során a nemzetközi irodalomban bevett, angol nyelvű hivatkozási rendszert veszem át, annak könnyebb megismerhetősége érdekében. A döntések eredeti formában héber nyelven születnek meg, azonban azokat számos esetben az izraeli legfelső bíróság maga fordítja le. A tanulmány végső formába öntése előtt a tanulmány fókuszában álló döntés esetében is megszületett az angol nyelvű változat. H.C.J. 5100/94, *Public Committee Against Torture in Israel et al v. Government of Israel et al. President A. Barak*, 39. pont.
  2. A jeruzsálemi székhelyű izrael legfelső bírósága, ahogy a neve is sugallja, az izraeli bírósági hierarchia csúcsán elhelyezkedő testület, amely ellátja el a legfőbb fellebbezési fórum funkcióját, ugyanakkor bizonyos ügyek tekintetében elsőfokként is eljárhat. A Bíróság 15 bíróból áll, akiknek munkáját két iroda segíti. A Bíróság elnöke 2019 tavaszán, a tanulmány írásakor Esther Hayut főbíró. Az izraeli bírósági rendszerről szóló alaptörvény 20. § b) pontja alapján Izrael esetében precedensrendszer működik, oly módon, hogy a legfelső bíróság döntései kötnek minden alacsonyabb szintű fórumot. A Bíróság alapvetően két fő eljárástípust követ,
- az egyik ezek közül, amikor fellebbezési fórumként eljárva dönt, a másik amikor *High Court of Justice*-ként, – héberül: *Bagatz* – első fokon jár el bármely személytől érkező, különböző köztisztviselők vagy kormányzati szervek, hatóságok elleni keresetek esetében. Ezt az eljárástípust szintén ketté lehet bontani: egyes esetekben alkotmányos kérdésekről vagy közigazgatási típusú hatósági döntések, intézkedések bírósági felülvizsgálatáról van szó; másrészt a *Bagatz* bírálja el a nemzeti munkaügyi bíróság, a rabbinátus legfelső bírósága és más hasonló, egyházi bírói testületek döntésével szembeni fellebbezéseket is. A Bíróság főszabály szerint háromfős tanácsokban jár el, de ez különös fontosságú ügyek esetében bővíthető magasabb (páratlan) számú tagból álló tanácsná, miközben bizonyos ideiglenes intézkedéseket igénylő ügyekben egyesbírók is eljárhatnak. A Bíróság éves ügyterhe nagyjából 10 000 ügy. Részletekért lásd az izraeli legfelső bíróság honlapját: <https://supreme.court.gov.il/sites/en/Pages/Overview.aspx>. Lásd még: (Israeli) Basic Law: The Judiciary.
3. Al Jazeera News: Palestinian groups to respect Gaza truce 'as long as Israel does' – Factions in the besieged Gaza Strip say they have agreed to an Egyptian-brokered ceasefire to end flare-up of violence. *Aljazeera.com*, 2018. november 14., <https://www.aljazeera.com/news/2018/11/palestinians-announce-gaza-ceasefire-israel-181113152045040.html>.
  4. Hazem BALOUSA – Oliver HOLMES: Palestinian say over a dozen killed in Gaza border protest – Israeli military dismisses demonstration as Hamas play to 'carry out terror attacks', *Guardian*, 2018. március 31., <https://www.theguardian.com/world/2018/mar/30/palestinians-march-to-gaza-border-for-start-of-six-week-protest-israel>.
  5. David M. HALBFINGER – Isabel KERSNER – Declan WALSH: Israel kills dozens at Gaza border as U.S. Embassy opens in Jerusalem, *New York Times*, 2018. május 14., <https://www.nytimes.com/2018/05/14/world/middleeast/gaza-protests-palestinians-us-embassy.html>.
  6. Times of Israel, Agencies – Judah Ari GROSS: Gaza boy, 15, said killed by I.D.F during border riot – Hamas-run health ministry says Ahmad Abu Haben was hit in head by tear gas canister fired by soldiers near Erez checkpoint, *Times of Israel*, 2018. október 3., <https://www.timesofisrael.com/gaza-boy-15-said-killed-by-idf-during-border-riot/>. A hónapokkal későbbi fejleményekről lásd: Oliver HOLMES – Hazem BALOUSA: Israeli fire kills four Palestinians, says Gaza health ministry, *Guardian*, 2019. március 30., <https://www.theguardian.com/world/2019/mar/30/gaza-protests-palestinian-death-israel>
  7. Statement of the Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, regarding the worsening

- situation in Gaza, 8 April 2018, <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=180408-otp-stat>. Vö.: Yahli SHERESHEVSKY: 3003/18 Yesh Din – Volunteers for Human Rights v. Chief of General Staff, Israel Defense Forces (I.D.F.), *American Journal of International Law*, 2019/2, 362.
8. The Office of the Prosecutor, Report on Preliminary Examination Activities 2018, 5 December 2018. 262–266. bek. Vö.: SHERESHEVSKY (7. vj.) 366.
  9. The Office of the Prosecutor, Report on Preliminary Examination Activities 2018, 5 December 2018. 275. bek. Fontos kiemelni azt is, hogy nem csak Izrael által elkövetett cselekmények esetében folyik vizsgálat, hanem „mindkét fél által elkövetett állítólagos bűncselekmények vonatkozásában”, azaz a főügyész hivatalának figyelmét nem kerülték el a Hamász által alkalmazott, a humanitárius nemzetközi jogot sértő cselekmények sem, például az élő pajzs módszerének használata. A jelenségről részletesen lásd például: Beth VAN SCHAACK: The Law & Policy of Human Shielding, in *Complex Battlespaces: The Law of Armed Conflict and the Dynamics of Modern Warfare*, eds. Christopher M. FORD – Winston S. Williams, Lieber Institute for Law and Land Warfare Book Series, 2018. 463–513.; Kis KELEMEN Bence: Az élő pajzs és a humanitárius nemzetközi jog, avagy átútheti-e a katonai szükségesség a humanitás elvének pajzsát?, in *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából*, szerk. BÉLI Gábor – Kis KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet, Pécs, Publikon 2018, 147–164.
  10. H.C.J. 3003/18. Yesh Din – Volunteers for Human Rights v. Chief of General Staff, Israel Defense Forces (I.D.F.).
  11. Bár a fogalom angol megnevezését illetően születtek eltérő fordítások is, a magam részéről a tradicionálisabb „harcérintkezési szabályok” terminust használom. Más fordításban hivatkozhatunk rá többek között „fegyverhasználati (bevetési) szabályok”, esetleg „harc alkalmazási szabályok”, vagy „művelet-végrehajtási szabályokként”. Utóbbi kifejezés használatával a fogalom magyarázatát lásd: VARGA Attila: A NATO művelet-végrehajtási szabályainak esszenciája, *Hadtudomány*, 2008/ 3–4, 45., 2. jegyzet, valamint 46–48.
  12. Elena CHACHKO – Yuval SHANY: The Supreme Court of Israel Dismisses a Petition Against Gaza Rules of Engagement, *Lawfare*, 2018. május 27., <https://www.lawfareblog.com/supreme-court-israel-dismisses-petition-against-gaza-rules-engagement>.
  13. Briefing Paper on Israeli Supreme Court petition challenging the Israeli military’s use of lethal force against Gaza protesters and the State of Israel’s response HCJ 3250/18, Adalah – The Legal Center for Arab Minority Rights in Israel and Al Mezan Centre for Human Rights v. Israeli Military Chief of Staff (case pending), 15 May, 2018. 1–2.
  14. 194 (III). Palestine – Progress Report of the United Nations Mediator, A/RES/194 (III), 11 December 1948.
  15. The general principles of the Great Return of March, 8. pont: „It is a popular process of peaceful nature from its beginning to end and must devoid of any manifestation of the weapon.”
  16. Briefing Paper (13. vj.) 4.
  17. Briefing Paper (13. vj.) 1.
  18. Uo.
  19. Briefing Paper (13. vj.) 2.
  20. Briefing Paper (13. vj.) 2–3.
  21. Briefing Paper (13. vj.) 3–4.
  22. Uo. Vö.: BBC: Israel Defence Minister Liberman resigns over Gaza ceasefire, *BBC.com*, 2018. November 14., <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-46207094>. Libermann azért döntött a lemondás mellett, mert az izraeli kormány fegyverszüneti megállapodást kötött a palesztinokkal. A volt miniszter szerint a kabinet döntésével voltaképpen „behődölés a terrornak”.
  23. Briefing Paper (13. vj.) 5.
  24. H.C.J. 3003/18, Izrael Kormányzati Válasza, 10. bek.
  25. Amichai COHEN: Analysis of Israel’s Supreme Court Decision Allowing Lethal Force in Gaza, *Just Security*, 2018. május 27., <https://www.justsecurity.org/57033/analysis-israels-supreme-court-decision-allowing-lethal-force-gaza/>.
  26. Briefing Paper (13. vj.) 4.
  27. Briefing Paper (13. vj.) 4.; vö. Yuval SHANY: Is Israel Justified In Shooting Protestors On Gaza Border? *Forward*, 2018. április 7., <https://forward.com/opinion/398307/is-israel-justified-in-shooting-protestors-on-gaza-border/>.
  28. HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila: *Emberi Jogok*, Budapest, Osiris Kiadó, 2008, 288–292. E kivételes eseteket részletesen mutatta be nemrégiben az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága, lásd: General comment No. 36 (2018) on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life, CCPR/C/GC/36, 30 October 2018. 12. bek.
  29. Briefing Paper (13. vj.) 4. Vö.: Human Rights in Palestine and othe Occupied Arab Territories – Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, A/HRC/12/48, 25 September 2009.
  30. Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials, Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990.
  31. Code of Conduct for Law Enforcement Officials, Adopted by General Assembly resolution 34/169 of 17 December 1979.

32. Sajnálatos módon a jelentés teljes szövege ma már nem érhető el online – sem angol, sem héber nyelven –; összefoglalóját lásd: *Israeli Arabs: The Official Summation of the Or Commission Report*, September 2, 2003, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-official-summation-of-the-or-commission-report-september-2003>.
33. Güleç Törökország elleni ügye, 21593/93. sz. kérelem, az EJEB 1998. július 27-én kelt ítélete; Şimşek és mások Törökország elleni ügye, 35072/97. és 37194/97. sz. kérelmek, az EJEB 2005. július 26-án kelt ítélete.
34. Eliav LIEBLICH: Collectivizing Threat: An Analysis of Israel's Legal Claims for Resort to Force on the Gaza Border, *Just Security*, 2018. május 16., <https://www.justsecurity.org/56346/collectivizing-threat-analysis-israels-legal-claims-resort-force-gaza-border/>.
35. Uo.
36. Uo.; vö.: CHACHKO–SHANY (12. vj.).
37. Izrael emellett azt is megjegyzi, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye alapján is jogszerű lenne a saját rendészeti paradigmája szerint erőszakalkalmazás. Lásd: LIEBLICH (34. vj.). Izrael egyébként megfigyelő állam szerepét tölti be az Európa Tanács Parlamenti közgyűlésében. lásd: <https://www.coe.int/en/web/portal/israel>.
38. LIEBLICH (34. vj.). Vö.: H.C.J. 3003/18, Izrael Kormányzati Válasza, 70. bek.
39. Hannes JÖBSTL: Lost Between Law Enforcement and Active Hostilities: A First Glance at the Israeli Supreme Court Judgment on the Use of Lethal Force During the Gaza Border Demonstration, *EJIL: Talk!*, 2018. június 4., <https://www.ejiltalk.org/lost-between-law-enforcement-and-active-hostilities-a-first-glance-at-the-israeli-supreme-court-judgment-on-the-use-of-lethal-force-during-the-gaza-border-demonstrations/>. Solon SOLOMON: The Israeli Supreme Court Decision on the Gaza Riots: Factual and Legal Confusion, *Just Security*, 2018. június 5., <https://www.justsecurity.org/57359/israeli-supreme-court-decision-gaza-riots-factual-legal-confusion/>. Vö.: HCJ 3003/18, 3250/1, Deputy President Melcer Lead Opinion, 40. bek.
40. LIEBLICH (34. vj.).
41. Uo.
42. H.C.J. 3003/18, Izrael Kormányzati Válasza, 33. és 84. bek. Vö.: LIEBLICH (34. vj.).
43. A héberől angolra történő fordítás során több esetben „fő” (‘main’) felbújtókról és tüntetőkről esik szó, lásd: SHERESHEVSKY (7. vj.) 362. az ítélet hivatalos angol fordítása viszont „központi” (‘central’) személyekről szól; lásd pl.: H.C.J. 3003/18, Deputy President Melcer Lead Opinion, 17. vagy 31. bek.
44. Avinoam SHARON: Recent Developments in Israeli Law, *VERSA Opinions of the Supreme Court of Israel, a Project of Cardozo Law*, 2018. május 30., <http://versa.cardozo.yu.edu/viewpoints/recent-developments-israeli-law-0>.
45. H.C.J. 3003/18, Deputy President Melcer Lead Opinion, 39. pont; vö.: COHEN (25. vj.).
46. H.C.J. 3003/18, Deputy President Melcer Lead Opinion, 39–40. pont; vö.: COHEN (25. vj.).
47. „Ha tényleg a megszálló kezébe került a törvényes hatalom, ennek minden tőle függő intézkedést meg kell tennie a végből, hogy amennyire lehetséges, helyreállítsa és biztosítsa a közrendet és közéletet, még pedig – ha ez elvárhatatlan akadályba nem ütközik – az országban érvényes törvények tiszteltbentartásával.” – A szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló Hágában, 1907. október 28-án kelt Egyezmény, a hozzá mellékelt Szabályzattal 43. cikk (IV. Hágai Egyezmény). Vö.: H.C.J. 3003/18, Deputy President Melcer Lead Opinion. 40. pont.
48. „Fegyverhasználat a hadifoglyokkal szemben, különösen azokkal szemben, akik megszóknak vagy megszőkni próbálnak, csak végső esetben jöhet tekintetbe, és azt mindig a körülményeknek megfelelő felszólításnak kell megelőzni.” – A hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény (III. Genfi Egyezmény). Vö.: H.C.J. 3003/18, Deputy President Melcer Lead Opinion, 40. pont.
49. JÖBSTL (39. vj.).
50. Látható tehát, hogy nem ez volt az első eset, hogy a Bíróság a tömegtüntetések esetén hasonló döntésre jutott a fenyegetés közvetlenségét illetően. Az újdonság így a hibrid koncepcióban rejlik, lásd: H.C.J. 1971/15, Al Masri v. Military Advocate General. Vö.: H.C.J. 3003/18, Deputy President Melcer Lead Opinion. 43. bek. A Melcer tanácselnök által hivatkozott további esetjogot lásd: H.C.J. 3003/18, Deputy President Melcer Lead Opinion, 41–42. bekezdések. E hivatkozási alap megjelent a keresetre adott kormányzati válaszban is, lásd: SHERESHEVSKY (7. vj.) 362.
51. FM 3-19.15 Civil Disturbance Operations, Headquarters, Department of the Army April 2015. “2-15.”; H.C.J. 3003/18, Deputy President Melcer Lead Opinion, 44. pont.
52. Az önkéntesség jelentőségéről részletes lásd: KIS KELEMEN (9. vj.) 155–162.
53. SHARON (44. vj.); H.C.J. 3003/18, Deputy President Melcer Lead Opinion, 7. pont.
54. H.C.J. 3003/18, Deputy President Melcer Lead Opinion, 51. pont. Vö.: COHEN (25. vj.).
55. H.C.J. 3003/18, President Hayut Concurring Opinion, 1–2. pont. Vö.: SHARON (44. vj.).
56. SHERESHEVSKY (7. vj.) 363.
57. „A nemzetközi jog hagyományosan két paradigmára hivatkozik, amelyek a biztonsági erők műveleti akcióit szabályozzák. Az első az *ellenségeskedési*, a második pedig a rendészeti paradigma. Az első paradigma mintegy szabályként a *harci* helyzetekre vonatkozik, míg a *rendészeti* paradigma olyan helyzetekben szabályozza

- a [biztonsági] erők tevékenységét, amelyek rendszeti és rendfenntartási jellegű akciókat hajtanak végre” [kiemelések az eredeti szövegben, kiegészítés a szerzőtől] – H.C.J. 3003/18, President Hayut Concurring Opinion, 3. pont; lásd még uott. a második bekezdést, amelyben a két paradigma eltérő erőszakalkalmazási szabályait vitatja, Nils Melzer és a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának munkásságára hivatkozva, amelyek viszont egyértelműen *nem a hibrid modell alapján készültek*. Lásd pl. Nils MELZER – Gloria GAGGIOLI: Conceptual Distinction and Overlaps between Law Enforcement and the Conduct of Hostilities, in *The Handbook of the International Law of Military Operations*, eds. Terry D. GILL – Dieter FLECK, Oxford, Oxford University Press, 2015 (Second Edition), 63–92. Hayut főbíró véleményének 5. pontja tovább erősíti ezt az megállapítást.
58. Az esztjog listáját lásd: H.C.J. 3003/18, President Hayut Concurring Opinion 5. pont; vö.: SHARON (44. vj.).
59. H.C.J. 3003/18, President Hayut Concurring Opinion 7. pont. Vö.: HCJ 769/02, The Public Committee against Torture in Israel et al. v. The Government of Israel et al., Vice President Rivlin Concurring Opinion.
60. H.C.J. 3003/18, President Hayut Concurring Opinion, 8. pont. Vö.: SHARON (44. vj.).
61. H.C.J. 3003/18, President Hayut Concurring Opinion, 11–13. pont A policy értelmezéséhez lásd: 10. pont. Fontosnak tartom kiemelni, hogy pusztán a tüntetésekben való részvétel nem alapozza meg a potenciálisan halálos erőszak alkalmazását. Mindezt vö.: COHEN (25. vj.).
62. H.C.J. 3003/18, Justice Hendel Concurring Opinion, 1. és 6. pont.
63. H.C.J. 3003/18, Justice Hendel Concurring Opinion 2–5. pont. Vö.: SHARON (44. vj.).
64. H.C.J. 3003/18, Justice Hendel Concurring Opinion, 2. pont 1. bek.
65. H.C.J. 3003/18, Justice Hendel Concurring Opinion, 2. pont – az első bekezdést kivéve –, valamint 3. pont. Megjegyzendő azonban az is, hogy Hendel bíró azon megállapítása, miszerint a potenciálisan halálos erőszak alkalmazásának harcérintkezési szabályai sokkal inkább az ellenségeskedési paradigmával esnek egybe, mint a rendszetivel, további kérdéseket vet fel; lásd: H.C.J. 3003/18, Justice Hendel Concurring Opinion, 2. pont 4. bek.
66. H.C.J. 3003/18, President Hayut Concurring Opinion, 2. pont.
67. Lásd például: H.C.J. 769/02, The Public Committee against Torture in Israel et al. v. The Government of Israel et al. President (Emeritus) Barak Lead Opinion, 18. pont: „This law [of international armed conflicts] includes the laws of belligerent occupation. However, it is not restricted only to them. This law applies in any case of an armed conflict of international character – in other words, *one that crosses the borders of the state* – whether or not the place in which the armed conflict occurs is subject to belligerent occupation. This law constitutes a part of *ius in bello*” [kiegészítés és kiemelés a szerzőtől]; The Public Commission on to Examine the Maritime Incident of 31 May 2010, The Turkel Commission, Report – Part one, 41. pont.
68. BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog II. – Különös rész*, Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2010, 2011, 197.
69. A polgári lakosság háború idején való védelmére vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény 2. cikke. „Azokon a rendelkezéseken kívül, amelyek béke idején is alkalmazandóak, a jelen Egyezmény alkalmazást nyer két vagy több Magas Szerződő Fél között bekövetkező megüzent háború vagy minden más fegyveres összeütközés esetén, még ha a hadiállapot fennforgását közülik valamelyik nem is ismeri el. Az Egyezmény alkalmazást nyert valamely Magas Szerződő Fél területe egészének vagy egy részének bármilyen megszállása esetében is, még akkor is, ha ez a megszállás nem ütközik semmiféle katonai ellenállásba.” E cikk azonos formában szerepel az összes 1949. évi, a háború jogával kapcsolatos genfi egyezményben.
70. Israel’s Disengagement from Gaza and North Samaria (2005), <http://mfa.gov.il/MFA/AboutIsrael/Maps/Pages/Israels%20Disengagement%20Plan-%202005.aspx>.
71. Lásd: A polgári lakosság háború idején való védelmére vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény, 2. cikk.
72. Sasha RADIN: Global Armed Conflict? The Threshold of Extraterritorial Non-International Armed Conflicts, *International Law Studies*, 2013, 697–698.
73. BRUHÁCS (68. vj.) 197.
74. *Hamdan v. Rumsfeld*, 548 U.S. 557 (2006) Vö.: RADIN (72. vj.) 703.
75. Lásd az ügy összefoglalóját: <http://www.international-crimesdatabase.org/Case/222>.
76. *Hamdan v. Rumsfeld*, Stevens VI D – VII. Az ügyről más szemszögből (a hazai szakirodalomból) lásd még: MÉSZÁROS Gábor: *Alkotmányosság válságban? – Különleges helyzetek és kezelésük modelljei az alkotmányos demokráciákban*, Budapest, Menedzser Praxis, 2018, 153–155.
77. Daragh MURRAY – Dapo AKANDE – Charles GARRAWAY – Françoise HAMPSON – Noam LUBELL – Elizabeth WILMSHURST: *Practitioners’ Guide to Human Rights Law in Armed Conflict*, Oxford, Oxford University Press, 2016, 88. Vö.: Gloria GAGGIOLI: Expert Meeting, The Use of Force in Armed Conflicts – Interplay between the conduct of hostilities and law enforcement paradigms, ICRC, 2013, 6–8.

78. MURRAY–AKANDE–GARRAWAY–HAMPSON–LUBELL–WILMSHURST (77. vj.) 4.
79. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 1.C.J. Reports 1996, p. 226. 25. bekezdés. Vö.: Cordula DROEGE: The Interplay Between International Humanitarian Law and International Human Rights Law in Situations of Armed Conflict, *Israel Law Review*, 2007, 310–355. A humanitárius jog alkalmazási hatáiról európai kontextusban lásd: MOHAY Ágoston: A humanitárius jog alkalmazási határainak egyes kérdései – európai bírói fórumok szemszögéből. *Jura*, 2017/2.
80. MURRAY–AKANDE–GARRAWAY–HAMPSON–LUBELL–WILMSHURST (77. vj.) 90–91.
81. MELZER – GAGGIOLI (vj. 57.) 64–65, 69; MURRAY–AKANDE–GARRAWAY–HAMPSON–LUBELL–WILMSHURST (77. vj.) 91–92; GAGGIOLI (vj. 77.) 6–8.
82. MELZER – GAGGIOLI (vj. 57.) 75; MURRAY–AKANDE–GARRAWAY–HAMPSON–LUBELL–WILMSHURST (77. vj.) 81; GAGGIOLI (77. vj.) 25.
83. MELZER–GAGGIOLI (vj. 57.) 79–80, 84; GAGGIOLI (77. vj.) 24–29.
84. Vö.: Nils MELZER: *Interpretive Guidance on the notion of Direct Participation in Hostilities under Humanitarian Law*, ICRC, 2009, 63.
85. H.C.J. 3003/18, President Hayut Concurring Opinion, 11–13. pont. A policy értelmezéséhez lásd: 10. pont. Mindezt vö.: COHEN (25. vj.).
86. H.C.J. 3003/18, President Hayut Concurring Opinion, 12. pont. Vö.: JÖBSTL (vj. 39.). Ezen felül a főbíró nem fogadta el *expressis verbis* a háború jogán belül értelmezett rendészeti paradigmát, inkább két elkülönült modelltől beszélt. Lásd CHACHKO–SHANY (12. vj.).
87. LIEBLICH (34. vj.).
88. COHEN (25. vj.). Vö.: LIEBLICH (vj. 34.). Mendel tanácselnök számos alkalommal használja a „közvetlen és küszöbön álló fenyegetés” kifejezést; lásd pl.: H.C.J. 3003/18, Deputy President Melcer Lead Opinion, 46., 50., 52., 54., 62. pont.
89. LIEBLICH (34. vj.).
90. Uo.
91. Emberi Jogok Európai Egyezménye 2. cikk (1) bek. „A törvény védi mindenkinek az élethez való jogát. Senkit nem lehet életétől szándékosan megfosztani, kivéve, ha ez halálbüntetést kiszabó bírói ítélet végrehajtása útján történik, amennyiben a törvény a bűncselekményre ezt a büntetést állapította meg.”
92. Emberi Jogok Európai Egyezménye 2. cikk (2) bek.
93. William A. SCHABAS: *The European Convention on Human Rights – A Commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 152–153.
94. SCHABAS (93. vj.) 153.
95. Emberi Jogok Európai Egyezménye 11. cikk: „1. Mindenkinek joga van a békés célú gyülekezés szabadságához és a másokkal való egyesülés szabadságához, beleértve érdekei védelmében a szakszervezetek alapítását és az azokhoz való csatlakozásnak a jogát. 2. E jogok gyakorlását csak a törvényben meghatározott, olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság vagy közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megakadályozása, a közegészség, az erkölcsök, illetőleg mások jogai és szabadságai védelme érdekében szükségesek. Ez a Cikk nem tiltja, hogy e jogoknak a fegyveres erők, a rendőrség vagy az államigazgatás tagjai által történő gyakorlását a törvény korlátozza.”
96. Kathleen Stewart Egyesült Királyság elleni ügye, 10044/82. sz. kérelem, az EJEB 1984. július 10-én kelt ítélete, 162., 164., 168., 172., 25., 29. pont. Vö.: SCHABAS (93. vj.) 153.
97. Solomou és mások Törökország elleni ügye, 36832/97. sz. kérelem, az EJEB 2008. június 24-én kelt ítélete, 76–77. pont. Vö.: SCHABAS (93. vj.) 153.
98. Solomou és mások Törökország elleni ügye (97. vj.) 77. pont. Vö. SCHABAS (93. vj.) 153.
99. Gömi és mások Törökország elleni ügye, 35962/97. sz. kérelem, az EJEB 2006. december 21-én kelt ítélete, 52. pont. Vö.: SCHABAS (93. vj.) 153.
100. Mindez megállja a helyét függetlenül attól, hogy Izrael nem tagja az Európa Tanácsnak, így az Emberi Jogok Európai Egyezményének sem részes állama, tekintettel arra, hogy az élethez való jog mint az egyik legalapvetőbb emberi jog vitán felül a nemzetközi *ius cogens* része. Lásd: BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog I. – Általános rész*, Budapest–Pécs Dialóg Campus Kiadó, , 2008, 2009, 2011, 146.
101. H.C.J. 3003/18, President Hayut Concurring Opinion, 8. pont.
102. CHACHKO–SHANY (12. vj.).
103. Briefing Paper (13. vj.) 4.
104. CHACHKO–SHANY (12. vj.); COHEN (25. vj.).
105. Uo.
106. H.C.J. 3003/18, Deputy President Melcer Lead Opinion, 25. pont; President Hayut Concurring Opinion, 9. pont; Justice Hendel Concurring Opinion, 3. pont. Vö.: SOLOMON (39. vj.).
107. CHACHKO–SHANY (12. vj.).
108. Yahli SHERESHEVSKY: Targeting the Targeted Killings Case – International Lawmaking in Domestic Contexts. *Hebrew University of Jerusalem Legal Studies Research Paper Series*, 2017/18-13, 18–34.
109. Erről lásd egyebek mellett: Kovács Ágnes: Fényevők? – A hazai alkotmányelmélet esete a politikai konstitucionalizmussal, *Fundamentum*, 2015/2-3, 27.
110. Aharon BARAK: The Role of a Supreme Court in a Democracy, and the Fight against Terrorism, *University of Miami Law Review*, 2003, 137–138.
111. BARAK (109. vj.) 138–139.

112. Jean-Marie HENCKAERTS – Louise DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*. Cambridge, International Committee of the Red Cross – Cambridge University Press, 2005. 607–611. Rule 158: „States must investigate war crimes allegedly committed by their nationals or armed forces, or on their territory, and, if appropriate, prosecute the suspects. They must also investigate other war crimes over which they have jurisdiction and, if appropriate, prosecute the suspects.”
113. BARAK (109. vj.) 140.
114. Ruth EGLAS – Loveday MORRIS – Hazem BALOUSHA: Palestinian factions say Gaza cease-fire reached after worst fighting since 2014 war, *Washington Post*, 2018. november 13., https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/israel-gaza-trade-rockets-and-airstrikes-as-botched-undercover-operation-sets-off-new-conflict/2018/11/13/08638430-e6be-11e8-8449-1ff263609a31_story.html?noredirect=on&utm_term=.9b28a5edb66f.
115. Al Jazeera News: Hamas fires rockets after Israel carries out attacks in Gaza, *Aljazeera*, 2019. május 2., <https://www.aljazeera.com/news/2019/05/hamas-fires-rockets-israel-carries-strikes-gaza-190502062910491.html>.
116. BARAK (109. vj.) 140.
117. Naz. K. MODIRZADEH: Folk International Law: 9/11 Lawyering and the Transformation of the Law of Armed Conflict to Human Rights Policy and Human Rights Law to War Governance, *Harvard National Security Journal*, 2014/5, 257–258. Vö.: SHERESHEVSKY (7. vj.) 367.
118. SHERESHEVSKY (7. vj.) 367.
119. SHERESHEVSKY (7. vj.) 368.
120. Uo.